

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ГРИЩУК ОКСАНИ ВІКТОРІВНИ «КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ТА СУДОВІ АСПЕКТИ»¹

Костицький В. В.,

доктор юридичних наук,
академік Національної академії правових наук України,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сьогоднішнє суспільне життя характеризується високою динамікою, взагалі увесь світ перебуває у процесі змін. Постіндустріальне суспільство XXI століття все більше відрізняється від попередніх століть, соціум охопила широка стандартизація побуту, спілкування, менталітету, поведінкової культури, цінностей та навіть розвитку права, глобалізація проникає у всі сфери суспільного життя.

Цінності загалом посідають найважливіше місце в житті будь-якої людини і суспільства, проте не самі по собі, а лише на тлі системи ціннісних орієнтацій. Останні формуються під впливом домінуючих думок і поглядів у суспільстві, які знаходяться в постійному процесі історичного розвитку, опановуються людиною і відтворюються у її практичній поведінці, виступаючи своєрідними настановами – керівництвом до її дій у повсякденному житті.

Незмінними ознаками нинішніх глобалізаційних процесів залишаються вічні соціальні цінності, серед яких важливе місце посідають конституційно-правові цінності, що відображають сьогоdnішній «антропологічний бум» як у науці, так і суспільно-політичній практиці, правотворчій діяльності та реалізації права. Тому монографія проф. Оксани Грищук «Конституційні цінності: філософські та судові аспекти», яка уже витримала суспільний запит на друге видання, є не тільки значним вкладом у розвиток юридичної науки, але й відповіддю на питання, які ставить перед нами швидкозмінюване життя.

Відзначимо, що сучасні аксіологічні підходи до права на теренах України мають свою історію, яка характерна поєднанням творчих доробків радянської доби в умовах неоголошеного табу на такі дослідження, перших наукових доробків кінця XX століття та широкою палітрою загальних соціолого- і філософсько-правових та галузевих правових розвідок. В них знаходимо з'ясування соціальної цінності права, його аксіологічного змісту як надбання культури, так і дослідження права як засобу

фіксації, гарантування та забезпечення соціальних цінностей.

Право як явище багатоманітне і багатовимірне², відмінне від моралі, релігії та інших нормативних регуляторів, що існують у суспільстві, не може виявити свою роль у суспільному житті, не може виявити свою роль у загальнолюдському соціальному і культурному прогресі, як стверджував болгарський фахівець Н. Неновський³, без ціннісного підходу до його осмислення⁴. Зрозуміти соціальну цінність права означає усвідомити, розкрити його позитивну роль для особистості та суспільства, його властивості, призначення і доцільність.

Звідси, значимим є підхід авторки монографії «Конституційні цінності: філософські та судові аспекти», який започатковує розгляд досліджуваної проблематики із гносеології конституційних цінностей.

Розділяючи думку вчених, які вважають цінностями предмети, явища і їх властивості, що здатні задовольняти людські потреби, Оксана Грищук схиляється до так званого «потребового» підходу в аксіологічному дослідженні, відзначає наявність ієрархії суспільних та індивідуальних цінностей, які становлять поведінкову мотиваційну структуру людини та обумовлюють вибір вчинків. Заслуговує на увагу і класифікація аксіологічних філософських шкіл (психологізм Дж. Мілля, Х. фон Еренфельса і І. Крейбіга; ідеалістичний напрям В. Віндельбанда та Г. Ріккєрта; феноменологічний напрям М. Шеллера і Н. Гартмана; ідеалістично-реалістичний напрям Г. Мюнстберга та реалістичний підхід В. Штерна – с. 21–23), апеляція до

² Юридичний вісник України. 2011. 10–16 вересня (№ 36). С. 6; Юридичний вісник України. 2011. 17–23 вересня (№ 37). С. 6.

³ Неновски Н. Право и ценности / пер. с болг.; под ред. В. Д. Зорькина. Москва: Прогресс, 1987. С. 34.

⁴ Горобец К. В. Аксіосфера права: філософський і юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. С. 79; Костицький В. В. Право як соціальна цінність. *Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів*: тези доп. та повідомл. сучасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2–3 листоп. 2017 р.) / за заг. ред. І.Д. Шутака. Харків: Право, 2017. С. 30–32.

¹ Грищук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-ге доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваїте, 2020. 530 с.

діяльнісного підходу М. Кагана (с. 25), який цей вчений започаткував у своїй невеликій монографії «Людська діяльність» ще у 70-ті роки ХХ століття, з'ясування природи соціальних та правових цінностей, які творять суспільний лад вільної демократії (с. 33), розгляд оцінки як передумови «появи» цінностей для людини, класифікації самих правових цінностей на нормативні, доктринальні, інституційні, поведінкові (с. 41), характеристика принципів права як вихідних правових ідей, які відображають загальнолюдські цінності та є формою відображення (напевно і нормативного закріплення) правових цінностей (с. 45, 53).

Конституційні цінності авторка відносить до різновиду правових цінностей, відзначає їх антропологічний зміст, вдало посилаючись на Т. Пейна, який писав, що «конституція не є документом уряду, а документом людей» (с. 55), не створюється, «а внаслідок нерозривності її з духом і цінностями народу виникає з нього і проголошується державою» (с. 56).

На сторінках роботи проф. Оксана Гришук розглядає історичні та судові аспекти формування уявлень про правові цінності. Значну увагу у монографії приділено дослідженню аксіолого-правових поглядів античних вчених (с. 64–71, 326, 377), праць Томи Аквінського (с. 7–73), розвитку аксіологічних ідей та ідей природного права періоду Ренесансу та Нового часу (с. 74–81, 326–328, 384–388, 409–412), трактування правових цінностей представниками німецької класичної філософії (с. 82–90, 389–396).

Варто відмітити дуже важливу ознаку монографії: проф. Оксана Гришук вибрала у якості «генеральної лінії» для дослідження проблему свободи, людської гідності, справедливості і рівності. Тут цікавим було б нагадати про одного з «батьків» соціологічної юриспруденції Євгена Ерліха, який цінність права вбачав у тому, що право виражає ідентичність правопорядку, який закріплюється на основі законів, забезпечується не примусом, а «почуттям необхідності правопорядку»⁵, та засадах справедливості, що проф. Оксана Гришук ілюструє через ідею соціальної солідарності як основи ліберальної ідеології сучасного життя. На утвердження такого підходу

наголошували французькі вчені О. Конт, Е. Дюркгайм і Л. Дюгі, характеризуючи цінність права як таку, що є відображенням «колективної свідомості» та усвідомлення необхідності утвердження соціальної справедливості, досягнення гармонії всіх суспільних відносин і благополуччя в суспільстві. Такий підхід відповідає, на думку авторки, положенням «Гуманістичного маніфесту 2000: Заклик до нового планетарного гуманізму» (с. 250).

Також одним із важливих надбань рецензованої роботи є аналіз аксіоло-правової проблематики у контексті судових аспектів, матеріалів Європейського Суду з Прав Людини, конституційних судів ряду держав. Нагадаємо, що у представників концепції реалізму (К. Ллевеллін, Дж. Френк, Н.Б. Кардозо) цінність права розкривалася через якраз вирішення конкретних справ у дусі суспільної користі та спрямування практики вирішення спорів на досягнення моральних ідеалів (добра, справедливості тощо)⁶. За таких умов маємо можливість говорити, що право є найвищою соціальною цінністю, але тільки тоді, коли його норми і принципи втілюються в життя, реалізуються в діях суб'єктів суспільних відносин⁷, у тому числі і в судовій практиці. Саме такий висновок можна зробити на основі вивчення рецензованої монографії.

Звичайно, ця робота, як і усяка науково-дослідна праця, не позбавлена дискусійних проблем, потребувала б ширшого аналізу судової практики. Ці проблеми варто обговорювати на відповідних конференціях чи «круглих столах», шляхом презентацій публікацій даної тематики.

За загальним висновком, монографія проф. Оксани Гришук «Конституційні цінності: філософські та судові аспекти» може бути корисною як вченим і студентам, так і політикам та суддям, працівникам інших органів державної і самоврядної влади, є значним внеском у соціолого-правове та філософське опрацювання ціннісних проблем сучасної науки, дослідження соціальних цінностей та їх відображення у праві, формування конституційних цінностей, у яких акумулюються ідеї справедливості, рівності, свободи і солідарності, тобто тих цінностей, на яких будується і живе нинішня цивілізація.

⁵ Костицький В. В. Соціологія права : (науково-теоретична спадщина Євгена Ерліха і проблеми розвитку сучасної науки) (видання друге) / Василь Костицький, Ольга Кобан ; Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи. Київ : Коло, 2016. 256 с.

⁶ Ковальчук О. М. Цінність права в соціологічному підході до праворозуміння / О. М. Ковальчук, В. О. Хаврук. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 15–18.

⁷ Общая теория права и государства : учебник / под. общ. ред. В.С. Нерсесянца. Москва : НОРМА – ИНФРАМ, 2001. С. 416.